

Scharakteryzuj próby reform w Kościele oraz życiu i myśli chrześcijańskiej w XIV i XV wieku i dokonaj oceny

Można powiedzieć, że chrześcijaństwo rzymskie od początku średniowiecza znajdowało się w permanentnym kryzysie. Dekrety Konstantyna sprawiły, że do kościoła wszedł duch nominalizmu, wierni a też i duchowi przywódcy nie wyróżniali się głęboką biblijną wiarą. Polityka, bogactwo, intrygi pałacowe, cudzołóstwo i przemoc charakteryzowały wielu dygnitarzy kościelnych tego okresu.

Już we wczesnym średniowieczu a nawet przy końcu starożytności, pojawiały się próby odwrócenia tego trendu. Benedykt zakłada pierwszy klasztor oparty o zasadę ubóstwa i modlitwy, ale dość szybko i to dzieło ulega demoralizacji. Potem pojawiają się następne próby reform, jednak tak samo nieskuteczne jak i poprzednie. Przykładem może być historia Zakonu Kaznodziejskiego powołanego do dyskusji z heretykami a zajmującego się później krwawymi rozprawami inkwizycji. Kościół nieuchronnie zbliżał się albo do upadku albo do przemiany. Duch Święty czuwając nad swoim dziełem nie dopuścił do upadku, ale doprowadził do odnowy kościoła w czasach reformacji. Sam ruch wywołany działaniem Marcina Lutra i jego przyjaciół nie byłby możliwy bez wydarzeń, go poprzedzających.

Charakterystyka sytuacji kościoła w XIV i XV wieku

Zanim jednak omówimy wydarzenia proreformatorskie w XIV i XV wieku, warto spojrzeć na sytuację kościoła w tym okresie. Zrozumienie wydarzeń historycznych jest możliwe dopiero, gdy umieścimy je w szerokim kontekście historycznym.

W kościele zachodnim najważniejszym miejscem był dwór papieski. Rola urzędu papieskiego w średniowieczu była przeogromna. Papieże uważali siebie za przywódców kościoła i za osoby decydujące w sprawach polityki. Ta podwójna rola kościoła musiała wpłynąć na nominalizację życia wiary a też była przyczyną zgorszenia, jakie płynęło z dworu papieskiego. Papieże uwikłani w politykę, wybierani pod naciskiem królów, byli według standardów dzisiejszych osobami świeckimi i w zasadzie niewierzącymi. W okresie od 1303 roku aż do 1417¹ roku trwał okres kryzysu urzędu papieskiego, gdzie w pewnym momencie było ich jednocześnie aż trzech.. Pierwszym papieżem tego okresu był Klemens V (1305-1314), bliski przyjaciel króla Francji, wybrany na ten urząd pod naciskiem Filipa V². Koronacja papieska odbyła się we Francji i tam papieże mieli swoją siedzibę. Okres ten to

¹Maria Luisa Ambrosini i Mary Willis, *Tajne archiwa Watykanu*, PAX 1973, s.167

² James B. North, *Historia Kościoła*, Chrześcijański Instytut Biblijny, Warszawa 2000, s.174nn

upadek moralny urzędu papieskiego. Były to czasy korupcji dworu, wystawnego życia duchownych awionienskich. Na to wszystko potrzebne były potężne pieniądze, papieże więc nałożyli na kościół potężne podatki, płacili je zarówno zwykli ludzie, jak i biskupi i duchowni.

Sytuacja ta była też zaostrzana przez naciski polityczne. Papież Klemens IV był przyjacielem króla Francji, Filipa IV, natomiast królowa Joanna z Neapolu udzieliła schronienia Klemensowi VII. Te i inne wydarzenia wpłynęły na jeszcze większy upadek życia religijnego papieństwa. Polityka stała się ważniejsza od prawdy, wiary i Boga.

Cała ta sytuacja uświadomiła władzom świeckim, że przez ręce duchownych przechodzą potężne pieniądze. Król Francji Filip IV i Anglii Edward I postanowili nałożyć podatki na duchownych, co oczywiście spotkało się ze sprzeciwem papieży. Papież Bonifacy VIII nałożył na królów sięgających po pieniądze kościoła ekskomunikę dekretem „Clericis laicos”.

Rosnąca wiedza ludzi, którzy zaczęli kształcić się w uniwersytetach, poszerzone horyzonty myślenia spowodowane krucjatami i poznaniem w ich wyniku innych kultur, rodząca się też świadomość narodowa i zainteresowanie kulturą antyczną, Biblią i budzący się humanizm doprowadzić musiały w końcu do protestu przeciwko takiemu zdemoralizowanemu kościołowi.

Warto uzmysłwić sobie też fakt, że w czasach średniowiecza czytanie i posiadanie Biblii było zabronione. Synod w Tuluzie w roku 1229 podjął następującą uchwałę:

„Ludzie świeccy nie powinni mieć ksiąg Pisma Świętego poza psalterzem i modlitewnikiem mszalnym. A i tych ksiąg nie wolno im w języku potocznym. Ponadto zabraniamy zezwalać świeckim na posiadanie ksiąg Starego i Nowego Testamentu, chyba że ktoś powodowany pobożnością zechce mieć psalterze albo brewiarz, by modlić się z niego podczas mszy świętej, albo zechce odprawiać godzinki do Najświętszej Marii Panny. Jak najsurowiej zabraniamy jednak posiadania tych ksiąg przetłumaczonych na język potoczny”³.

Prostych świeckich ludzi ten dekret nie dotyczył, gdyż nie potrafili czytać. Inaczej wyglądała sprawa uczonych tego okresu. W Krakowie w 1364 roku i w Pradze w roku 1348 powstają uniwersytety istnieją też uniwersytety w Anglii i Francji. Rosnące zaś zainteresowanie antyczną kulturą musiało doprowadzić do zainteresowania Biblią, trochę zapomnianą w kościele Średniowiecznym. W czasach reformacji to powrót do Biblii spowoduje radykalne zmiany w kościele. W XIV i XV wieku jest to jedynie nieśmiała próba powrotu do biblijnego chrześcijaństwa.

Próby reformy miały swój wyraz zarówno w wystąpieniach uczonych teologów jak i w postaci zorganizowanej próby reformy kościoła na soborze. Niestety te pierwsze próby nie powiodły się. Kościół nadal pozostawał niezreformowany, co musiało doprowadzić później do wstrząsu reformacji, która to nie tylko, że zreformowała kościół, ale podzieliła chrześcijaństwo zachodnie na dwa Rzymski Katolicyzm i Protestantyzm.

³ John M. Todd., *Reformacja*, PAX, Warszawa 1974, s.37

Próba reformy Wiclefa

W Anglii w Oksfordzie studiował John Wiklef (1324-1384). Z wykształcenia był prawnikiem, teologiem i filozofem⁴ a od 1382 roku wykładowcą na uniwersytecie w Oksfordzie. Wiklef zainteresował się Biblią i jak zauważa John M. Todd:

„(Wiklef) Doszedł do przekonania, że ludzie należą bezpośrednio do Boga, a zatem teoretycznie rzecz biorąc, nie są zobowiązani do posłuszeństwa żadnemu człowiekowi. Dogodność praktyczna może narzucić wszelkiego rodzaju układy stosunków, koniecznie ze względów politycznych, ale na początku istniała jedynie zawistość od Boga. Wynika z tego siłą rzeczy, że każdy człowiek, skoro podlega Bogu, musi mieć bezpośredni dostęp do księgi, która mówi o Bogu”⁵

Wiklef jako filozof, wyznawca szkoły realistycznej, budowanej na platonizmie a jednocześnie teolog postanowił przetłumaczyć Biblię na język angielski. Przekładu tego dokonał w latach 1380-1384. Uważał, że Biblia winna być dostępna dla każdego, kto ma pragnienie ją czytać. Jednak nie tłumaczenie Biblii spowodowało jego problemy z hierarchią katolicką a jego poglądy na temat opodatkowania majątków kościelnych⁶.

Wiklef widząc moralny upadek kościoła i poczynania papieży i biskupów, zaczął ostro ich krytykować i potępiać. Uważał on, że w niebie jest prawzór kościoła a ten ziemski jest realizowany dość źle. Twierdził, że głową kościoła jest Chrystus a papież jedynie sobie to prawo przywłaszczył. Był przekonany, że ksiądz, biskup i papież mogą być na sądzie ostatecznym potępionymi. Ich zbytkowe życie i bogactwo sprawiają, że ich potępienie jest pewne. Co więcej ludzie nie muszą im okazywać bezwzględного posłuszeństwa. Wiklef przeciwstawiał autorytet Biblii, autorytetowi hierarchii kościelnej. Hierarchów uważał za wcielenie antychrysta⁷.

Trzeba przyznać, że jego ocena kościoła była trafna i dobrze oddająca istotę rzeczy. Porównywał on kościół pierwotny z kościołem obecnym, widząc w nim wiele zła i grzechu oraz odejście od biblijnego ideału. Sprzedajność urzędów, nadmierny fiskalizm kościoła, przesadna ilość relikwii i handel nimi prowadziły do realnych nadużyć i zgorzenia. Wiklef twierdził, że autorytet papieża nie pochodzi od Piotra, ale od rzymskich cesarzy oraz., że nie potrzebni są pośrednicy pomiędzy wierzącymi a Bogiem, tak więc rola kapłanów powinna być inna⁸. Stwierdził między innymi:

„Błuznierstwa winni są wszyscy, którzy wynoszą papieża ponad wszystko, co zwie się Bogiem”⁹

Aby wprowadzić w czyn swoje przekonania wyszkolił grupę mężczyzn, która nazywana była „biednymi księżmi”, podróżowali po kraju, nauczali prosty lud w oparciu o Dziesięć przykazań, ewangelie i listy apostołskie. Nauczyciele ci byli przeciwwagą do postępowania zakonów żebraczych, które pod pozorem pobożności wyciągali do ludu pieniądze, nie dając w

⁴ Edyta Kowalczyk dr, *Okres przedreformacyjny*, <http://www.luteranie.pl/biblioteka/dhistoria/ref/kowalczyk.htm>

⁵ *Reformacja*, s.43

⁶ tamże s.44

⁷ tamże, s.93

⁸ *Nauka i nowa pobożność*, http://www.mikołaj-bydgoszcz.home.pl/historia_kk/rozdzialy/tom2/hkk077.htm, s.2n

⁹ *Historia kościoła*, s.179

zamian duchowego pokarmu. Gdy w 1378 roku wybuchła wielka schizma, związana z dualizmem papieskim i kłótniami o to, który z nich jest prawdziwszy, poglądy Wiklefa uległy radykalizacji.

Trzeba przyznać, że tak radykalne poglądy nie znalazły uznania wśród przywódców kościoła i Wiklef został potępiony na synodzie w Londynie w roku 1382. Dzięki poparciu możnowładców udało mu się jako jednemu z niewielu potępionych umrzeć naturalną śmiercią, we własnym domu. Stało się to w roku 1384. Sobór w Konstancji potępił 262 błędy Wiklefa i następnie wyciągnięto jego zwłok z grobu i spalono wraz z pismami¹⁰

Efektom jego nauki była grupa lollardów, która wśród ludu nadal głosiła hasła oparte na jego nauce. Choć wystąpienie Wiklefa niewiele zmieniło w kościele, to po drugiej stronie kontynentu w Czechach zainspirowało Jana Husa do wystąpienia przeciw zastanemu stanowi kościoła. Nauczanie Wiklefa przyczyniło się niewątpliwie do narodzin reformacji wiele lat później.

Reforma Jana Husa

Ciekawą sentencję wypowiedział Jan Hus „szukaj prawdy, poznaj prawdę, szanuj prawdę, trzymaj się prawdy, broń prawdy”¹¹. Ta zasada stała się regułą jego życia i to umiłowanie prawdy doprowadziło go do męczeństwa.

Jan Hus żył w latach 1373-1415. Ukończył studia teologiczne na uniwersytecie w Pradze i w wieku 26 lat był już na tej uczelni profesorem i kaznodzieją przy kaplicy betlejemskiej. Kaplica ta miała przywilej głoszenia kazań w języku narodowym, czeskim (wielu Czechów w innych parafiach musiało słuchać kazań po łacinie, nic z tego nie rozumiejąc, to zaś przetrzucało się na poziom życia duchowego ludności). Jako kaznodzieja Jan Hus gromadził liczne tłumy wkoło siebie. Jego nauczanie było wymierzone w lenistwo, niesprawiedliwość. W kazaniach wzywał duchowieństwo do pokuty i nawrócenia, piętnował nierząd duchownych. Powodowało to niechęć kleru do niego¹².

Chociaż Jan Hus pochodził z biednej rodziny, zamieszkałej na południu Czech zdołał zrobić karierę naukową został nie tylko profesorem uniwersytetu w Pradze, ale dziekanem a potem rektorem. Osiągnął to mając zaledwie 30 lat. W bibliotece uniwersyteckiej znalazł pisma Jana Wiklefa i stanął w obronie jego dzieł, pomimo tego, że pisma te były potępione. Jego postawa spowodowała reakcję kościoła. Zabroniono mu głosić kazania i nauczać w oparciu o te pisma. Pomimo zakazu, Hus nauczał nadal mając wsparcie króla, królowej i szlachty a też wykładowców uniwersyteckich. W efekcie kościół rzucił na Husa i Pragę interdykt, który spowodował zamknięcie kościołów i zaprzestanie kultu. Zmarli musieli być chowani na polach bez żadnych ceremonii. W takiej sytuacji wielu odwróciło się od Husa¹³

Jan Hus opuścił Pragę aby załagodzić sytuację, po jakimś czasie wewnętrznych rozterek doszedł do wniosku, że:

¹⁰ tamże, s.180

¹¹ *Mistrz Jan Hus*, „Słowo Prawdy”, kwiecień 1934, s.100

¹² Edyta Kowalczyk dr, *Okres przedreformatorski*, <http://www.luterianie.pl/bibliliteka/ref/kowalczyk1.htm>

¹³ *Pochodnia Husa*, <http://www.rumburak.website.pl/artykuly/historia/hus.html>

„Bóg mówiący w Piśmie Świętym, a nie Kościół przemawiający przez kapłanów, jest nieomylnym przodownikiem”¹⁴.

Zasada ta znalazła odbicie w jego dziele „De Ecclesia”. W kościele w międzyczasie odbywał się sobór w Konstancji, na który został podstępnie zaproszony. Jan Hus, pomimo posiadania listu żelaznego, został osądzony i spalony na stosie jako heretyk. Dostrzegał on znaczenie tekstu biblijnego dla zrozumienia prawdy o Bogu. Ten nawrót do Biblii był sam w sobie podejrzany dla kościoła. Na soborze w Konstancji niektórzy sprzeciwiali się powszechnemu dostępowi do Biblii, do takich ludzi należał między innymi Jan Gerson twierdził on, że:

„Ludzie dzisiejsi tak posługują się Pismem Świętym, jak gdyby trzeba było wierzyć samemu tylko jego tekstowi, bez pomocy żadnej interpretacji i wyjaśnienia. Takiemu posługiwaniu się towarzyszą wielkie niebezpieczeństwa i zgorzenia”¹⁵

Jan Hus nie popierał takich poglądów. Tego typu stanowiska doprowadziły do przekonania, że samo posiadanie Biblii w języku narodowym było już heretyckie. Jest to oczywisty absurd, pokazujący jak daleko nauczanie kościoła odbiegało od źródeł, skoro kościół obawiał się dostępu do tekstu Biblijnego. Trzeba przyznać, że Jan Hus był dość łagodnym reformatorem, wzywał w zasadzie jedynie do nawrócenia duchownych i do przestrzegania w życiu zaleceń Boga. Wzywał do udzielania komunii pod dwoma postaciami i prawa do języka narodowego w liturgii.

Po uwięzieniu Jana Husa zapoczątkowana przez niego reforma rozpełtała burzę wojenną w Czechach. Mieszkańcy Czech uważali go za bohatera, zwolennicy Husa rozpoczęli wojnę domową z jego przeciwnikami¹⁶. Powstała wtedy „Unitas Fratrum” grupa, w której połączono zwolenników Jana Husa z grupą waldensów, nazywani byli oni „braćmi morawskimi”. Grupa ta przetrwała i odegrała później w XVII i następnym wieku znaczącą rolę przebudzeniową w Europie i Ameryce¹⁷.

Śmierć Jana Husa doprowadziła do krwawej wojny domowej. Zwolennicy Husa swoją doktrynę zawarli w czterech artykułach praskich (1420 r.), postulowały one wolne kaznodziejstwo, komunię pod dwoma postaciami i ubóstwo duchownych. Dość szybko nastąpił podział husytów na dwa ugrupowania kalikstynów i taborytów. Ci drudzy, jako zwolennicy Wiklefa, odrzucali wszystkie pozabiblijne formy kultu i dogmaty. Trzeba przyznać, że ruch husycki to nie tylko ruch w obronie doktryny chrześcijańskiej, ale też ruch narodowowyzwoleńczy. W Czechach tego okresu rosły wpływy niemieckie i one też w jakimś tam stopniu inspirowały powstańców. W efekcie końcowym doszło do pokoju pomiędzy ultrakwistami a katolikami, została zagwarantowana tolerancja i wzajemne poszanowanie wyznań¹⁸. W jakimś tam sensie reformy husyckie przetrwały na następne pokolenia dzięki tej umowie.

¹⁴ tamże

¹⁵ *Reformacja*, s.46

¹⁶ *Historia kościoła*, s.181

¹⁷ tamże, s.181

¹⁸ LXII 124. Husyczm w Czechach w XV w., <http://www.wiwi.pl/historia/dziejepanstw/062-124.asp>, s.2

Koncyliaryzm¹⁹

Poprzednie rozdziały omawiały próby reformy, które znalazły się w opozycji do nauczania oficjalnego kościoła katolickiego. Były też próby reformy życia religijnego mieszczące się w ortodoksji katolickiej.

W XIV wieku Tomasz r Kemp i Jan Busch zainicjowali kierunek zwany „devoto moderna”. Ruch ten głosił, że każdy człowiek powinien stać się pobożnym przez „wypełnienie codziennych obowiązków, osobistą modlitwę i naśladowanie Chrystusa w jego postępowaniu, gdy żył na ziemi. Zalecał umiar we wszystkich praktykach pobożnych i ascetycznych”²⁰. Z czasem powstała grupa „Braci i sióstr wspólnego życia” nie tworzyli oni zakonu w tradycyjnym rozumieniu, ale jako ludzie żyjący w świecie pragnęli praktykować ewangeliczne zasady wiary i życia. Widać z tego, że nie tylko na szczycie kościoła rodziły się pragnienia odnowy wiary, ale były też i oddolne ruchy.

Wszelkie te próby nie mogły przynieść oczekiwanych zmian bez reformy kościoła. Każda najlepsza inicjatywa natychmiast była uznawana albo za heretycką albo ginęła i rozmywała się w ogólnym grzesznym chrześcijaństwie. Jedną z takich prób był „koncyliaryzm”. Była to próba ograniczenia władzy papieskiej i poddania jej pod kontrolę biskupów zgromadzonych na soborach.

Idee te głoszone były przez takich teologów jak Marsyliusz z Padwy, Wilhelm Ockham, dominikanin Jan z Paryża, Hugo z Bolonii. Twierdzili oni że „prawdziwy autorytet kościoła, tkwi w nim samym, czyli w zgromadzeniu wiernych”²¹. Wzmocnieniu tego rodzaju dążenia uległy, gdy w wyniku sporu o urząd papieski funkcjonowało jednocześnie aż trzech papieży, walczących ze sobą i wydających dekryty. Trzeba też przyznać, że ruch ten miał związek z przemianami w funkcjonowaniu państw. Jest to okres czasu, gdy powstają pierwsze parlamenty narodowe, np. w Anglii w r.1295 i we Francji w r.1303.

Sytuacja ta powoli dojrzewiała do radykalnych rozstrzygnięć. Francuzi wywierali nacisk na obu papieży Benedykta XII i Grzegorza XII, aby obaj ustąpili z urzędu a następnie w przeprowadzonej elekcji wybrany byłby jeden papież. Obaj jednak nie chcieli ustąpić. W związku z tym postanowiono zwołać sobór, inicjatywa wyszła z grupy trzynastu osób i czterech kardynałów, grupa ta była związana z uniwersytetem w Paryżu. Idę poparł król Francji Karol VI i tak dnia 25 marca 1409 rozpoczął się sobór w Pizie. Sobór ten zgromadził dość liczne grono biskupów, kardynałów, teologów, którzy wezwali obu papieży do ustąpienia z urzędu. Obaj papieże nie stawili się na ten sobór i zignorowali jego ustalenia. Sobór anulował ich wybór i mianował nowego papieża Aleksandra V. Wybór ten był pechowy, gdyż wybrany papież zmarł w czasie jego trwania, dokonano kolejnej elekcji. W efekcie końcowym sytuacja uległa pogorszeniu, gdyż od tamtej pory było już trzech papieży.

Koncyliaryści postanowili zwołać następny sobór, tym razem odbył się on w Konstancji. Sobór ten odbył się w latach 1414-1418. Jak podają kroniki w soborze wzięło udział 18 000 duchowieństwa, dane te są prawdopodobne przesadzone, ale dobrze oddają atmosferę i zaangażowanie w tę sprawę. Niewątpliwą zasługą tego soboru było doprowadzenie do rozwiązania kryzysu papieskiego. Odwołano poprzednich trzech papieży i to skutecznie a na ich miejsce powołano papieża Włocha, którzy przyjął imię Marcin V.

¹⁹ *Historia Kościoła*, s.183-194

²⁰ Nauka i nowa pobożność, http://www-mikolaj-bydgoszcz.home.pl/historia_kk/rozdzialy/tom2./hkk077.htm.

²¹ *Historia kościoła*, s.184

Koncyliaryści nalegali też na przeprowadzenie dalszych reform. Pod ich naciskiem sobór wydał dekret „Freuens” , który ustanawiał cykliczną formułę soborów i tak pierwszy miał być po pięciu latach, następny po siedmiu a potem w cyklu dziesięcioletnim.

W wyniku zabiegów nowego papieża, sobór zakończył się w dniu 22.04.1418. Sobór rozpoczął reformy kościoła, ale ich nie dokończył, ustabilizował sytuację papieżstwa likwidując dualizm władzy i potępił Wiklefa i Husa, tego ostatniego pałac na stosie.

Pomimo ustaleń dotyczących przyszłości, papież Marcin V wcale nie miał zamiaru poddania się pod kontrolę soborów. Zaraz po soborze papież ogłosił zasadę: *„niedopuszczalne jest, aby ktokolwiek odwoływał się od sądu Stolicy Apostolskiej lub odrzucał jej decyzje w sprawach wiary”*²². To stanowiska jednoznacznie ukazywało intencję urzędu papieskiego.

Papież posłuszny orzeczeniom soboru w Konstancji zwołał sobór w Pawii, który następnie przeniósł się do Sieny, a potem zwołał następny sobór w Bazylei, sobór ten w konsekwencji niczego wielkiego nie dokonał, zreformował jedynie niektóre aspekty życia kościelnego, ale zasadniczej reformy urzędu papieskiego nie dokonał. W pewnym momencie papież zwołał następny sobór w czasie trwania Bazylejskiego, ten sobór został zwołany do Ferrary. Sobór w Bazylei zaś postanowił rozwiązać, choć obradujący jego decyzji nie uznali. W efekcie końcowym sobór w Bazylei niczego nie zmienił a koncyliaryści ponieśli klęskę. Sobór w Ferrarze przeniósł się do Florencji i tam ogłosił dekret „Etsi non dubitemus”, który to dekret oddawał papieżom pełną kontrolę nad kościołem i nadrzędną władzę nad soborem.

Szczytna idea reformy urzędu papieskiego w kościele przeszła do historii. Od tamtej pory do dzisiaj rola papieża w kościele katolickim jest nadrzędna nad kimkolwiek.

Wnioski

W XIV i XV wieku rozpoczął się ruch odnowy kościoła. Nie zyskał on większego znaczenia, żadna z zapoczątkowanych reform nie udała się do końca. Można się zastanowić nad powodami tego stanu rzeczy. Moim zdaniem były to następujące powody:

1. Świadomość wiary i zależność od kościoła tamtejszych ludzi była wielka i obawa przed ekskomuniką papieską w pewnym stopniu ograniczała zakres protestu
2. Wielu polityków, królów i władców nie było zainteresowanych osłabieniem miejsca kościoła w życiu. Bez poparcia zaś władzy świeckiej, próby reformy konserwatywnego dworu papieskiego musiały się nie udać. Nikt przecież dobrowolnie nie rezygnuje z władzy, która przynosi tak obfite korzyści.
3. Większość społeczeństwa nie interesowało się tymi reformami. Co prawda Hus i Wiklef znaleźli zwolenników, ale nie byli oni jakąś mocną i zdecydowaną grupą nacisku. Bez poparcia możnowładców i królów byli łatwym celem dla świętej inkwizycji.

Reformy, jakie pojawiły się w tym czasie w kościele, zadecydowały jednak o rozwoju sytuacji w późniejszym czasie. Urząd papieża nadal trwał w postaci niezreformowanej, nadal piastujący ten urząd popełniali błędy i siali zgorszenie w świecie chrześcijańskim. Powoli acz skutecznie, poparcie dla tego urzędu malało aż do momentu, gdy „mała iskra” wywołała reformację, której nikt i nic nie mogło zatrzymać.

²² tamże, s.188

Oddolne ruchy reformatorskie, choć nie zwyciężyły to pokazały drogę. Uniwersytety kształtujące wiedzę i podnoszące poziom intelektualny ludzi musiały wyzwolić w człowieku prawo do swobodnego myślenia. Wyzwolenie ze strachu i cenzury kościelnej sprawiło, że pewne idee w późniejszych wiekach nie mogły już być spacyfikowane dekretemi cenzorskimi kościoła.

Do reformacji musiało dojść to była jedynie kwestia czasu, choć to pierwsze starcie wygrał papież, to jednak procesy rozpoczęte nie mogły ulec zahamowaniu.

Bibliografia

Ambrosini Maria Luisa i Willis Mary, *Tajne archiwa Watykanu*, PAX, 1973

Ginter Karol, *Husytyzm*, <http://karol.ginter2.webpark.pl/husycyzm.htm>

Konieczny Feliks, *Dzieje Śląska - 5*, <http://bibli.ojczyzna.pl/html/konieczny-dzieje-slaska-5.htm>

Kowalczyk Edyta dr, *Okres przedreformacyjny*, <http://www.luteranie.pl/bibliliteka/ref/kowalczyk.htm>

LXII 124. Husytyzm w Czechach w XV w., <http://www.wiw.pl/historia/diejepanstw/062-124.asp>

Mistrz Jan Hus, „Słowo Prawdy”, kwiecień 1934, s.100

Nauka i nowa pobożność, http://www.mikolaj-bydgoszcz.home.pl/historia_kk/rozdzialy/tom2/hkk077.htm

North James B., *Historia Kościoła*, Chrześcijański Instytut Biblijny, Warszawa 2000

Pochodnia Husa, <http://www.rumburak.wesite.pl/artykuly/historia/hus.html>

Todd John M., *Reformacja*, PAX, Warszawa 1974